

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

דתיים.
ציונים.
דמוקרטים.

נחיצותם של מנגנוני בקרה על החלטות הרוב

דפי מקורות לעיון הלכתי בעקבות היוזמה לשינוי מערכת המשפט בישראל

פרופ' בני פורת וד"ר חגי שלזינגר
המרכז לחברה משותפת, המכון הישראלי לדמוקרטיה

אקדמות מילין

בחורף תשפ"ג סערה החברה הישראלית לאחר שממשלת ישראל, בראשות בנימין נתניהו, ביקשה לקדם יוזמה לשינוי מהותי של מערכת המשפט בישראל (יוזמת לוין-רוטמן). תכליתה הוא החלשת כוחה של הרשות השופטת אל מול הרשות המחוקקת והרשות המבצעת, והפחתה משמעותית של יכולתה של זו הראשונה לבקר את מעשיהן של אלה האחרונות. באופן מפורט יותר, היוזמה כוללת ארבעה רכיבים מרכזיים:

- שינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים, כך שלנציגי הקואליציה תהיה שליטה על בחירת השופטים.
- צמצום, עד כדי ביטול הלכה למעשה, של יכולת בג"ץ לפסול דברי חקיקה של הכנסת. זאת בשלושה אמצעים עיקריים: ביטול האפשרות של בג"ץ לפסול חוקי יסוד; הקשחת האפשרות של בג"ץ לפסול חוקים רגילים; מתן אפשרות לכנסת להתגבר על החלטת בג"ץ לפסול דבר חקיקה ("פסקת ההתגברות").
- צמצום עילת הסבירות כמכשיר לביקורת שיפוטית על החלטות של הרשויות המנהליות.
- שינוי במעמד של היועצים המשפטיים לממשלה ולמשרדי הממשלה, הן בנוגע לדרכי המינוי שלהם הן בכך שחוות דעתם בדבר אי חוקיות פעילות הממשלה וזרועותיה לא תחייב את הממשלה.

הצעה זו גררה אחריה מחאה ציבורית חסרת תקדים, שכן היא נתפסה כשינוי מהותי של כללי המשחק המשפטיים בישראל, באופן שיגרום לקריסת ההפרדה בין שלוש הרשויות והותרת הסמכויות השלטוניות כולן בידי הרשות המבצעת והעומד בראשה, ללא מנגנוני איזון ובקרה על החלטות הממשלה. נכון לימים אלה הכריז ראש הממשלה על השהייה זמנית של היוזמה לשינוי מערכת המשפט, ועתידה אינו ברור. בבית הנשיא מתקיימים בתקופה זו דיונים בהשתתפות נציגי הקואליציה והאופוזיציה כדי להגיע לפתרונות מוסכמים. טרם ידוע אם דיונים אלה יבשילו לכלל הסכמות כלשהן.

הסוגיות שבהן עוסקת היוזמה לשינוי מערכת המשפט בישראל אינן חדשות בתולדות עמנו. מקורות המשפט העברי הרבו לעסוק בשאלות אלה. עם הענקת הסמכות ההלכתית למנהיגות הנבחרת של הקהילה ("טובי העיר", "טובי הקהל") לנהל את עניינה השוטפים של הקהילה ולהתקין תקנות, עלתה השאלה מהו מרחב הפעולה שיש למנהיגי הקהילה, המעוניינים למשול ולנהל את הקהילה כהבנתם? ומה טיבה והיקפה של הביקורת השיפוטית שבית הדין או הרב המקומי יכולים היו להפעיל נגד החלטות שונות של מנהיגי הקהילה? כך הלך והתהווה קונפליקט

מובנה בין הנהגתה האזרחית של הקהילה, שתפקדה, במובנים מסוימים, הן כרשות מחוקקת הן כרשות מבצעת, לבין פוסקי ההלכה, שתפקדו בין השאר כרשות השופטת.

קונפליקט זה התפרט לכמה שאלות קונקרטיות, אשר מקבילות לשלושה מתוך רכיבי היסוד של היוזמה העכשווית לשינוי מערכת המשפט בישראל: האם בעת תהליכי התקנת התקנות חובה על מנהיגי הקהילה להיוועץ בסמכות הרבנית המקומית ולקבל את אישורה המוקדם לחקיקה המתהווה? האם לאחר התקנת תקנה בידי מנהיגי הקהילה רשאי בית הדין לבטל אותה ואם כן באלו עילות? מהי מידת המעורבות האפשרית של מנהיגי הקהילה במינוי הדיינים לבית הדין? נקל לראות את החוט המקשר בין שלוש שאלות אלה, המבטאות, מחד גיסא, את רצונה של הנהגת הקהילה במשילות מקסימלית, ומאידך גיסא, את הכרתם של הפוסקים בצורך להפעיל ביקורת שיפוטית אפקטיבית על החלטות הנהגת הקהילה, כדי לוודא כי הנהגת הקהילה פועלת בהתאם לדין, ולא מנצלת לרעה את הכוח שהופקד בידיה.

יש חשיבות רבה לכך שהדיון הציבורי אודות היוזמה לשינוי מערכת המשפט ייעשה לא רק בכלים ובשפה של המשפט הציבורי המודרני, אלא גם לאור המקורות העשירים שפוסקי המשפט העברי פיתחו לאורך הדורות. בכך ניתן לתת ביטוי עמוק להיותה של ישראל "מדינה יהודית ודמוקרטית".

דפי המקורות שלפניכם מוקדשים לפריסת מגוון מקורות מתוך עולמו של המשפט העברי המוקדשים לדיון בשאלות אלה. המקורות מחולקים לפי שלושת הנושאים הבאים: א. מינוי דיינים; ב. פסילת תקנות הקהילה בידי בית הדין; ג. הצורך באישור משפטי מראש לתקנות הקהילה. דפי מקורות אלה מיועדים עבור המעוניינים להעמיק בסוגיות אלה, תוך לימוד של המקורות המרכזיים של בעלי ההלכה. בראש כל אחד מן הנושאים מובאות כמה שאלות מנחות, ולאחר מכן המקורות עצמם.

דפי מקורות אלה רואים אור בעקבות חיבורם של פרופ' בני פורת וד"ר חגי שלזינגר, קומי צאי מתוך ההפכה: היוזמה לשינוי מערכת המשפט בישראל בראי המשפט העברי (תשפ"ג). קובץ דפי המקורות נעשה בעזרתו של מר יונתן אדלר, ועל כך נתונה לו תודתנו.

תוכן עניינים

2	אקדמות מילין
5	פרק ראשון: בחירת דיינים
5	א. הדגם הראשון: שופטים ממנים שופטים
7	ב. הדגם השני: ראש העם ממנה את השופטים
8	ג. הדגם השלישי: מינוי שופטים על ידי קהילה
9	ד. החששות מפני בחירת הדיינים על ידי העם
18	פרק שני: פסילת תקנות הקהל
22	פרק שלישי: חובת היוועצות ב"אדם חשוב"
22	ה. חובת היוועצות ב"אדם חשוב" בעת התקנת תקנות
27	ו. מדוע צריך הסכמת אדם חשוב?

פרק ראשון: בחירת דיינים

מיהו הראוי למנות דיינים? האם דיינים צריכים לבחור דיינים, או שמא הציבור הוא שראוי לבחור את הדיינים? האם בחירה זו כפופה לעקרון "אחרי רבים להטות", כלומר הרוב הפוליטי בוחר את דייני הקהילה?

כפי שנראה להלן, מקורות המשפט העברי לא מכתיבים מודל אחד של בחירת דיינים. בתחילה נהג מודל שלפיו דיינים ממנים דיינים. לאחר מכן נהג מודל שלפיו ההנהגה הדתית (ראש ישיבות סורא ופומבדיתא) או ההנהגה הפוליטית (ראש הגולה) מינוי את הדיינים. ולבסוף, לאחר שפסקה להתקיים הנהגה מרכזית לעם היהודי בבבל או בארץ ישראל, וכל קהילה ברחבי התפוצות עמדה בפני עצמה, החלו קהילות ישראל לאמץ מודל של מינוי דיינים באמצעות בחירת נציגי הקהל המקומי עצמו. בשלב זה פוסקי ההלכה התמודדו רבות עם החשש שהדיינים הנבחרים על ידי הרוב הפוליטי בקהילה יהיו כפופים לבחוריהם ולא יוכלו לשפוט באופן עצמאי. לשם כך הם פיתחו מנגנונים שונים שנועדו להבטיח את עצמאות הדיינים.

א. הדגם הראשון: שופטים ממנים שופטים

1. שמות יח, יג-כו

יג ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב. יד וירא חתן משה את כל אשר הוא עשה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. טו ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אליהם. טז כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורתיו. יז ויאמר חתן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עשה. יח נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך כי כבוד ממך הדבר לא תוכל עשהו לבדך. יט עתה שמע בקלי איעצך ויהי אלהים עמך יהיה אתה לעם מול האלהים והבאת אתה את הדברים אל האלהים. כ והזהרתה אתה את החקים ואת התורת והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. כא ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. כב ושפטו את העם בכל עת והיה כל הדבר הגדל יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך. כג אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמד וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום. כד וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר. כה ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל ויתן אתם ראשים על העם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות. כו ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפטו הם.

2. רבי שלמה יצחקי, רש"י (צרפת, המאה ה"א)

פירוש רש"י לתורה על שמות יח, כא:

ואתה תחזה – ברוח הקודש שעליך.

3. רבי חיים בן עטר (מרקו, המאה ה"ח) אור החיים על שמות יח, כא

ואתה תחזה – פירוש לא שהעם ימנו עליהם אלא הוא יחזה.

4. דברים א, ט-ז

ט ואמר אלכם בעת ההוא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם. י ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב. יא ה' אלהי אבותכם יסוף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם. יב איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. יג הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם. יד ותענו אתי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות. טו ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידעים ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרת ושרים לשבטיכם. טז ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו. יז לא תכירו פנים במשפט פקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי.

5. ספרי דברים, פרשת דברים פיסקא יג:

'ואשימם בראשיכם', יכול אם מניתם אתם אותם – ממונים, ואם לאו אינם ממונים? תלמוד לומר 'ואשימם בראשיכם' אם מניתם – הרי הם ממונים, אם לאו אינם ממונים.

6. רבי דוד צבי הופמן, רד"צ (גרמניה, המאה ה"ט-כ) פירוש לדברים א, יג:

עצם המינוי בתור שופט היתה בידו של משה רבינו, כמו שהוא מבטא זאת גם כאן במלים "ואשימם בראשיכם" (השוה באופן מיוחד פסוק טו), בכל זאת ראה הוא להכרחי, שהעם יצביע לו על האנשים שהוא הוגה להם אימון, מפני שדווקא הבחירה בידי העם נתנה למשה רבינו את הערובה, שהנבחר הוא בעל המדות הדרושות.

7. תוספתא סנהדרין פרק ז, הלכה א (מהדורת וילנא):

ומשם [=ב"ד של שבעים וא' שהיו בלשכת הגזית] שולחין ובודקין כל מי שהוא חכם ועניו ושפל וירא חטא ופרקן טוב ורוח הבריות נוחה עליו עושין אותו דיין בעירו משנעשה דיין בעירו מעלין

ומושיבין אותו בהר הבית משם מעלין ומושיבין אותו בחיל משם מעלין ומושיבין בלשכת הגזית ושם יושבין ובודקין את יחסי כהונה ואת יחסי לוייה...

**8. רבי משה בן מימון הרמב"ם (מצרים, המאה הי"ב-י"ג),
רמב"ם הלכות סנהדרין פרק ב הלכה ח:**

אמרו חכמים שמבית דין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו, עושין אותו דיינ בעירו, ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית ומשם מעלין אותו לפתח העזרה, ומשם מעלין אותו לבית דין הגדול.

ב. הדגם השני: ראש העם ממנה את השופטים

9. תלמוד ירושלמי, סנהדרין, פרק א הלכה ב:

בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון רבי יוחנן בן זכאי מינה את רבי ליעזר ואת רבי יהושע ורבי יהושע את רבי עקיבה ורבי עקיבה את רבי מאיר ואת ר"ש... אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי ונשיא שמינה שלא לדעת בית דין מינויו מינוי חזרו והתקינו שלא יהו ב"ד ממנין אלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת ב"ד.

**10. רבי משה בן מימון הרמב"ם (מצרים, המאה הי"ב-י"ג) רמב"ם,
הלכות סנהדרין פרק ג הלכה ח:**

כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דיינ שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דיינ אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה שנאמר לא תכירו פנים במשפט מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינין. אמרו חכמים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיינ איש פלוני גבור אושיבנו דיינ איש פלוני קרובי אושיבנו דיינ איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דיינ נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע לכך נאמר לא תכירו פנים במשפט ועוד אמרו כל המעמיד לישראל דיינ שאינו הגון כאילו הקים מצבה שנאמר ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך ובמקום תלמידי חכמים כאילו נטע אשירה שנאמר לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך וכן אמרו חכמים לא תעשון אתי אלהי כסף אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה הדיין שמינוהו מפני עשרו בלבד.

11. תשובות הגאונים (בעריכת אברהם הרכבי) כרך א סימן קפ:

ראובן נשבע שלא ישב לפני בית דין שלאותה העיר שהוא בה ואנשי אותה העיר קיבלו עליהן בית דין קבוע לדון דיניהן ונפלו על ראובן זה תביעות ואמר אברור לעמי... כך ראינו כי המנהג בככל שבית דין הגדול הן ממנין דיינים בכל פלך ופלך... ומי שיש בידו מינוי כזה אם נשבע שלא יגש אליו לדין כופין אותו ויושב לפניו ומלקין אותו על שבועתו כי בכית דין הגדול הוא... אבל בתי דינים דאתרואתא רחיקי [=שבמקומות רחוקים] שאין ממונין מבית דין הגדול כערכיות שבסוריא חשיבין ומי שנשבע שבועה כזו ששאלתם אין כח לכופו לעבור על השבועה....

ג. הדגם השלישי: מינוי שופטים על ידי קהילה

12. רבי שלמה בן אדרת (ספרד, המאה הי"ג), שו"ת הרשב"א חלק ב סימן רצ:

שאלת: הודיעני מה שאמרו כל המעמיד דיין שאינו הגון כאלו נוטע אשרה. כיצד נעשה בעיירות שאין שם מי שיודע אפילו אות אחת. ואנו צריכין להעמידן לדון ולפשר על כרחן של בעל דבר. ואם לא נעמיד נמצאו הולכין לערכאות של הנכרים ורבו האנסין. או אם נצטרך על כל פנים שיהיה ברצון כלם או רובם קודם מנויים...

תשובה: שורת הדין אי אפשר להעמיד דיינים שאינם מומחין שלא מדעת בעלי הדין... על כן צריכין אתם למנותם לדעת אנשי העיר ואף על פי שאינם בקיאים שהכל לפי השעה, וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ואם קבלום עליהם אנשי העיר מותר ואין אחד מהם יכול לפסלן...

13. רבי שמעון בן צמח דונ'אן הרשב"ץ (אלג'יר המאה הי"ד-ט"ו)

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קנט:

ואולי יעלה על דעת אדם לומר דדוקא בפני מי שאינו מומחה אינו יכול לו להזמין, אם הלה רוצה לילך לפני דייני הקהל, אבל בפני מומחה כיון שיכול לדון יחידי בכפייה אף זה יכול לומר לפני פלוני מומחה אני הולך והמומחה עצמו יכופנו לבעל דינו לבא לפניו – זה אינו כלום דכיון שהצבור קבלו עליהם זה הב"ד הרי הוא כבית הועד המומחין שהרי המחום הצבור עליהם. וכיון שהצבור מינום דיינים עליהם ולא אחרים זולתן א"כ הטוען ואומר אלך לפני ב"ד פלוני המומחה אין שומעין לו וכופין אותו ודן לפני דייני הקהל... כיון שהצבור מינום דיינים, כופין לכל בעלי דינים לבא לפניהם אע"פ שיש יותר מומחין מהם.

14. רבי שמעון בן צמח דונאן הרשב"ץ (אלג'יר המאה הי"ד-ט"ו) שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קסא:

תחלת דברי אני אומר שנטה מעט מהדרך הנכונה דרך המוסכם ממה שלא נמלך עם הצבור [במינוי דין] ואע"פ שהדיין המתמנה על הצבור היה מופלא וסמוך והממנה אותו היה אדם גדול בדורו ראוי הוא שימלך עם הצבור קודם מנותו אותו שהקב"ה אינו ממנה פרנס על הצבור אא"כ נמלך בהם כדאמרי' בפ' הרואה (נ"ה ע"א) א"ר יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלך בצבור שנא' ראה קראתי בשם בצלאל א"ל הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לפניו רבש"ע אם לפניך הגון עלי לכ"ש א"ל אעפ"כ לך אמור לישראל הלך וא"ל הגון עליכם בצלאל שנאמר ויאמר משה ראו קרא וכו' א"ל משה אם לפני הקב"ה ועליך הגון עלינו לא כל שכן זהו שיש לתמוה עליו בזה.

15. רבי (דון) יצחק אברבנאל (ספרד, המאה ה"ט-ט"ז) פירוש אברבנאל לדברים טז, יח:

ענין משה במינוי השופטים היה להוראת שעה אבל לדורות לא רצה שיהיה זה על פי נביא כי יהיה זה אליו טורח מופלג למנות שופטים בכל ערי ישראל גם כי תסתלק הנבואה ולא ישאר מי שימנו אותם ולכן מסר זה לשבטים. וזהו אמרו אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך. יחזור למינוי הנזכר שכל שבט ימנה השופטים היותר חכמים ויראי אלהים שיהיו בשבטים בכל עיר ועיר מאותו שבט.

ד. החששות מפני בחירת הדיינים על ידי העם

16. רבי מאיר לייבוש בן יחיאל מיכל וייזר, המלבי"ם (אירופה המזרחית והמערבית, המאה הי"ט) פירוש על שמות יח, כא:

מה שכתב "ואתה תחזה אנשי חיל יראי אלהים וכו'" ובפרשת דברים אמר "חכמים ונבונים", פה אמר שמשנה בחר אותם ושם אמר הבו לכם שמשמע שהעם בחרו אותם... אמנם לענין המשפטים שאמר ושפטתי בין איש ובין רעהו יעץ אותו שיבחר שופטים, ויש הברדל בין ראה ובין חזה, שראה הוא ראות העין החושי, וחזה מורה על צפיית הרוח והנפש ובין לרוב על מחזה הנבואה, ר"ל שלא תסמך בזה על בחירת העם שאין רואים רק לעינים, רק אתה תחזה ברוח הקדש מי ההגון לכך, ולא תביט בזה על יחוס משפחה, רק תבחר מכל העם, בלבד שיהיו אנשי חיל, ואנשי חיל הוא שם כלל מי שיש להם כל המעלות הצריכים לבחירה זו, ומפרש שתחזה על ג' מעלות: שיהיו יראי אלהים שאם אין יראת ה' בלבם הגם שיהיו אנשי אמת ושונאי בצע יתרשלו במשפטים קטני

הערך ויתעצלו מלטרוד בזה, וכן אם הם יראי אלהים ושונאי בצע ואינם אנשי אמת יטעום הבע"ד בעיניהם טענות שקר ויטו משפט, וכן אם יש להם כל המעלות ואינם שונאי בצע יעור השוחד את עיניהם, לכן צריך ג' מעלות אלה, ושמת עליהם ר"ל וגם קביעות הדיינים לא יהיה ע"י בחירת העם שאז יחנפו תמיד את העם הבוחרים אותם, רק אתה תשים עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים הם יהיו השופטים...

17. רבי שלמה אפרים לונטשיץ (צ'כיה, המאה ה'ט"ז-י"ז) כלייקר על דברים, טז, יח:

ביאור הענין הוא שפסוק זה ציווי למי שיש סיפק בידו למנות דיינים שימנה אותם על מנת שיהיו דיינים ולא יחניפו אפילו לזה הממנה אותם, וזה שאמר תתן לך על עצמך ונמשך בזה בקל וחומר שישפטו את כל העם משפט צדק כי אם לא יחניפו גם לך קל וחומר לכל העם, לכן אמר ושפטו לשון הודעת דברים לומר שכך יהיה בודאי בקל וחומר. לא כמנהג דורינו שכל מי אשר סיפק בידו למנות דיינים בורר לו קרובו או מיודעו דומה כאילו התנה עמו בפרוש על מנת שיחניף לו וכן עושים, ונמשך מזה שגם כל העם אפילו רחוקים לא ישפטו בצדק כי הדיין צריך להשוות כל הדיינים שלא יאמרו לו אתמול פסקת כך וכך לקרובך או למיודעך או לכן עירך ועכשיו אתה משנה ברין לזה.

18. רבי יהודה ליווא בן בצלאל, המהר"ל (צ'כיה, המאה ה'ט"ז) נתיבות עולם, נתיב

הדין, סוף פרק ב:

...הדיין שנתלה בכריות וצריך להם פסול הוא לדין, כי אין ראוי שיהיה צריך אל אשר הוא דן. ומעתה אוי לנו מיום הדין, כי הדיינים והם הרבנים שהם במדינות אלו כולם תלויים בראשים וביחידי הקהל, שכל שנה או שלש שנים הם חוזרים להעמיד אותו על רבנות שלו ואיך לא יהיה ירא מפניהם אותם שהוא נמסר בידם באולי לא יחזירו אותו לרבנותו, וראוי לומר כי דיין כמו זה פסול מדינא דלא גרע מדיין דשאל שאלתא [=מדיין ששאל חפץ או ממון ממשהו] וכל זה ממעשה הדור הזה עם שאר דברים שהוא בארצות האלו, כי הבעלי בתים אין מאמינים להרב כי יראים באולי יצא חוץ לשורה, ולכך יש לחוש ג"כ כי הרב ירא מן בעלי הבתים אם לא יעשה רצונם, וגם זה מכשלה לכמה וכמה דברים...

19. רבי משה סופר (הונגריה, המאה הי"ח-י"ט) שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן כא:

משו"ה [=משום כך] דייקו בתקנותם והתנו שיהי'ה[ה] 'ברצון רוב הקהל ומפני חשיבותם'. משום שפעמים מסכימים רוב הקהל על דייני בור ומי שמקיל להם מגיז להם ואומרים לעץ אבי אתה. ע"כ בעי ג"כ [=לכן דרוש גם] 'מפני חשיבותם' ולא תהי'ה[ה] אחרי רבים לרעות. ולפעמים איכא [=יש] אדם חשוב וגדול אלא שאין הציבור חפצים בו גם זה לא יתכן [...] ע"כ [=על כן] היה תנאי בתקנה הנ"ל שיהי'ה[ה] צירוף שניהם – רוב הציבור חפצים בו גם שיהי'ה[ה] חשוב והגון.

20. הרב אליעזר יהודה ולדנברג (ישראל, המאה ה'כ) הלכות מדינה, שער א, פרק ו, עמ' נו:

לכן מהיות טוב כדי שנפיק התועלת הכפולה שהמתמנה יהיה אדם חשוב וגדול וגם שהמינוי יהא במי שהציבור חפצים בו, מן הראוי שבחירת ומינוי השופטים לא תעשה כשאר בחירות לענינים ציבוריים הנעשים על ידי המון כל קהל ציבור הבוחרים, כי אם שהבחירה תעשה על ידי הנשיא המורם מעם גדול התורה והיראה – או נשיאי התורה, אשר יתייפו לכך בתוקף כח בחירתם על ידי קהל בוחריהם, או על ידי מוסד עליון שיושבים בו נבחרים קהל, אשר יד ושם להם בתורת חוקי התורה ומשפטיה לדעת בינה לעתים להבחין במי מאישי ההוראה לבחרו בכדי למנותם לדיינים ושופטים בפועל, או שכל קהל הבוחרים יבחרו ברשימה שלימה כמועמדים לשופטים, והנשיא או המוסד העליון יבחרו מבין המועמדים האלה את היותר מתאימים.

למעוניינים בעיון בפרק השלם שממנו ציטוט זה לקוח, מוזמנים לקרוא בעמ' 12-17.

למעוניינים בהמשך הלימוד, מוזמנים לדלג לעמ' 18.

ועונשין שלא מן הדין לפי צורך השעה ואף שלא בעדות גמורה כל שידעו באמתלאות ברורות שעבר העבירה ע"ש. ועיין גם בתשובת תשב"ץ ח"ג (סי' קס"ח) שהשיב בנידונו "ידוע הוא כי הגונב אינו גונב בעדים ואם באנו לדון על פי עדים בכיוצא בזה חלקה מדת הדת, והרשות נחונה ביד כל דיין בכל דור ודור לגדור גדרים בזה וכו' וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן טען עליו אורח נפוסי שגנב ממש ועל ידי נכרין דברי אמת אסרתיו ולא היה שר ומושל שפטרוהו, ואח"כ נמצאת הגנבה בידו, וקלסוני כל הקהל על זריזותי בזה" עיי"ש.

אחרי כל האמור בדיונונו בפרק זה. נסיים בדברי המאירי בב"ק ד' קי"ז. שמוזהיר "ומכל מקום במקום שאין דנין בדיני ישראל אל יסכן אדם עצמו בכך שאין הקב"ה חפץ במיתתן של רשעים בזמן שתמשך אחריהן מיתת הצדיקים". ומייעץ בדרך כלל "שלעולם אל יהא אדם נמהר בדברים אלו עד שיבלו שפתות כל העולם לומר די". ובדברי השט"מ בב"ק שם שמוסיף לכתוב בשם המאירי "ודברים אלו כולם צריכין להרבות באומדות ושיהו מאזני העיון מכוונות בהן ביד חכמים גדולים ונכונים מדע, ולעולם אל יהו רגליו של אדם קלים לשפיכות דמים". והחכם עיניו בראשו.

פרק ו

כיצד ממנין את השופטים

א) מצות מינוי השופטים היא חובה כללית המוטלת על כל ישראל וכמו שכותב החינוך (במצוה תצ"א) "וזאת א' מן המצות המוטלות על הצבור כולם שבכל מקום ומקום, וצבור הראוי לקבוע ביניהם ב"ד ולא קבעו להם בטלו עשה זה וענשם גדול מאד כי המצוה הזאת עמוד חזק בקיום הדת". ולכן גם זכות הצבור הוא שיתמנו על ידם ואין רוח חכמים נוחה למי שמחמנה בחזקת היד בכח שררה נכרית או ישראלית. כידוע מחרם הקדמונים על כך "שלא יהא אדם רשאי ליטול שררה על חבריו לא ע"י מלך ולא ע"י שר ושופט כדי לענוש ולקנוס ולכוף חבריו לא בדברי הבאי ולא בדברי שלמים כי יש עושים עצמם פרושים ואפי' צנועים אינם, אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבותם" כנדפס בסוף ספר שו"ת מהר"ם בר ברוך, ועיין גם בתשב"ץ ח"א (סימנים קנ"ה-קס"ב). ובאורים ותומים (סימן ג' באורים ס"ק י"ג). וכן עיין בשו"ת חתם סופר חו"מ (סימן כ"א) שכותב "וכל זה אפי' היה משתדל ע"י מלך ישראל שהרי יהושע בן גמלא היה צדיק גמור כמבואר במס' ב"ב כ"א

ע"א ובתוס' שם ד"ה זכור, ומ"מ הואיל וקיבל כהונתו ע"י ינאי המלך קורא עליו קשר רשעים במס' יבמות ס"א ע"א ועיי' במס' יומא ט' ע"א מונה והולך צדיקי בית שני ששמשו בכהונה גדולה וקורא על אינך שנות רשעים תקצורנה ואינו מונה יהושע בן גמלא בין הצדיקים ההמה ראה כמה עבירה זו עושה, ואם כן במגיש משפטו לפני המלך ישראל מכש"כ אם עובר ג"כ על ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" עיי"ש.

וכך מבאר האברבנאל בס' שופטים: שהכוונה של מאמר הכתוב "שופטים ושוטרים נתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך נתן לך לשבטיך" שכל שבט ימנה השופטים היוחר חכמים ויראי אלקים שיהיו בשבטים בכל עיר ועיר מאותו שבט ולא כמו שהיה בדורו של משה בתורת הוראת שעה שהוא מינה אותם, ומוסיף וכותב "והכוונה השנית היא, שהראה שמינוי השופטים יש מלכיות שהוא מתחת יד המלך, כי הוא אשר יצוה בעיר פלוני יהי' השנה הזאת שופטים פלוני ופלוני, וכן בכל שאר הערים, כי להיות המלך ראש המשפט הנה הוא מסדר האכרים אשר תחתיו שהם השופטים, והוא הדת והמנהג בכל מלכות קשטיליי"א וארגונ"ה ומלכות נאפוליי"ש, ויש ארצות שמינוי השופטים הוא מסור בידי עם הארץ שהמה יתנו עליהם השופטים והשוטרים שיראו בעיניהם יותר הגונים בכל שנה ושנה ואין למלך בזה דבר, וכן הוא המנהג בקצת ארצות ספרד ובצרפת וכל ארץ המערב, והנה אדון הנביאים ביאר בזה שהשופטים שיהיו בישראל שאין ראוי שימנה אותם המלך ולא יהיו מידו אבל שהעם ימנו אותם, רוצה לומר שכל שבט ושבט ימנה את השופטים הראויים בכל עיר מעריהם, ועל זה אמר אשר ה' אלקיך נתן לך לשבטיך, רוצה לומר שה' אלקיך נתן מינוי השופטים לשבטיך שהם ימנו אותם בשעריהם לא המלך".

ורק בחירת הסנהדרין הגדולה טובר האברבנאל שהיה בידי המלך או השופט העליון ולא בידי העם, וכמו שכותב להלן בדבריו בס' שופטים שם על הפסוק של כי יפלא ממך וגו' וז"ל "הפרשה הזאת תדבר מהמדרגה הב' מהתנהגה האנושית והיא בב"ד הגדול אשר בירושלים הנקראים סנהדרין, ואמנם מנוים אם היה לשבטים כמו מנוי השופטים הראשונים אשר זכרתי, או אם היה מיוחד למלך או לנביא, הנה זה לא נתפרש בכתוב, ואחשוב אני שבזמן שהיה מלך הוא היה ממנה אותם, וכאשר לא היה שם מלך השופט הגדול היה ממנה כל א' מהסנהדרין עם עצתם כי כאשר היה מת א' מהם אותו השופט הגדול עם עצת שאר הסנהדרין היו ממנים אחר חתיו, ובמות השופט הגדול היו כלל הסנהדרין ממנים אחד מהם לראש ולשופט עליהם".

(ב) אבל בהיות שהבותרים צריכים שיהא להם חוש הרגשה מיוחדת

לדעת להבחין בעין בוחנת במי לבחור ומי הוא הראוי לאיצטלא חשובה זאת, וכמו שכותב שם החתם סופר לדייק בלשון החרם שכתוב: אם לא שימנו אותם רוב הקהל מפני חשיבותם. "דמשו"ה דייקו בתקנתם והתנו שיהי' ברצון רוב הקהל ומפני חשיבותם משום שפעמים מסכימים רוב הקהל על דייני בור ומי שמקיל להם מגיד להם ואומרים לעץ אבי אתה ע"כ בעי גם כן מפני חשיבותם ולא תהיה אחרי רבים לרעות". לכן מהיות טוב כדי שנפיק התועלת הכפולה שהמתמנה יהיה אדם חשוב וגדול וגם שהמינוי יהא במי שהציבור חפצים בו, מן הראוי שבחירת ומינוי השופטים לא תעשה כשאר בחירות לענינים ציבוריים הנעשים ע"י המון כל קהל ציבור הבוחרים, כי אם שהבחירה תעשה על ידי הנשיא המורם מעם גדול התורה והיראה, — או נשיא התורה, אשר יתפו לכך בתוקף כח בחירתם על ידי קהל בוחריהם, או ע"י מוסד עליון שיושבים בו נבחרים קהל, אשר יד ושם להם בתורת חוקי התורה ומשפטיה לדעת בינה לעתים להבחין במי מאישי ההוראה לבחור בכדי למנותם לדיינים ושופטים בפועל, או שכל קהל הבוחרים יבחרו ברשימה שלימה כמועמדים לשופטים, והנשיא או המוסד העליון יבחרו מבין המועמדים האלה את היותר מתאימים.

וכפי שנביא הדברים מוכיחים שהמלך או הנשיא אף בעצם תוקף סמכותו ביכלתו ובידו למנות שופטי ישראל, חוץ מזה עצמו שמצינו בפ"ק דסנהדרין וברמב"ם פ"ד מסנהדרין ובטור חו"מ סי' ג' שנטילת רשות מריש גלותא מועיל למידן בכפיה, ועיין גם בשו"ת ריב"ש (סימן רע"א), וזה שמביא החתם סופר ראייה מיהושע בן גמלא שקראו עליו קשר רשעים מפני שנתמנה על ידי המלך, התם שאני דנתמנה על ידי ממון, כדאיתא בגמ' שם 'אמר רב יוסף קטיר קחזינא הכא דאמר רב אסי תרקבא דדינרא עיילה ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דמוקי ליה ליהושע בן גמלא בכהנא רברבי', וכן כותב רש"י 'קשר של רשעים אני רואה כאן שלא היה ראוי לכך אלא שנתן ממון ומינוהו', וכן עיין בתוס' בבב"ב (ד' כ"א ע"א) ד"ה זכור, שכותבים דהא דקאמר קטיר קחזינא הכא הוא לפי שהיו אחרים חשובים ממנו, ועיין גם בבב"ב בסח"מ סי' ה' שמביא מעובדא זאת של יהושע בן גמלא ראייה דאם נחן ממון כדי שיחמנה אפילו הוא גדול טפי משאר גדולים בחכמה ובמנין אסור לעמוד מפניו משום דאין ספק דיהושע בן גמלא היה ראוי להיות כ"ג מצד הידיעה בעבודה והיה ירא שמים ואפשר שג"כ היה ראוי לחשיבות וגדולה כ"כ למנותו כ"ג במקום גדולים כמוהו ואפ"ה קאמר רב יוסף קשר של רשעים אני רואה כאן לפי שנתן ממון כדי להתמנות עיי"ש. [ואכמ"ל במ"ש רש"י שלא היה ראוי לכך, וכן במה שדברי הב"ח המה לכאורה נגד דברי רש"י ואף נגד דברי התוס' שכותבים שהיו אחרים חשובים ממנו.]

ועיין בתיו"ט שכותב שלא היה חכם ולא היה ראוי לכך וע"י שוחד מינהו המלך. ובאגדות מהרש"א בסנהדרין ד' ז' ע"ב ד"ה בשביל כסף וזהב. ויש להאריך] ועיין גם בשו"ת חתם סופר חאו"ח סימן ר"ו ואכמ"ל.

ג) דבר זה שמינוי השופטים תלוי במלך או הנשיא, או במוסד התורני העליון, נלמד מגוף פסוקי התורה, מדרש רבותינו ז"ל, ומפירושי המפרשים. בתורה שבכתב — הרי כך כתוב מפורש בפ' יתרו (כ"א-כ"ה) שעצת יתרו למשה למינוי שופטים היתה שהוא יהא הממנה ולא העם "ואתה תחזה מכל העם וגו' ושמת עליהם וגו' ושפטו את העם בכל עת וגו'". וכשהכתוב מספר אח"כ שמשה שמע בקול חותנו במינוי שופטים מספר לנו ששמע גם להצעתו שהוא יהיה הבוחר והממנה: "ויבחר משה וגו' ויתן אותם ראשים על העם וגו'". וכן בספר דברים (א"י-ג"טו) בתוכחת משה אל העם ובספרו להם כל השתלשלותם, ג"כ מספר שהוא היה הממנה "הבו לכם אנשים וגו' ואשימם בראשיכם וגו'". "ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואתן אותם ראשים עליכם וגו'".

במדרש רבותינו ופירושי המפרשים — בספרי דברים שם: ואשימם בראשיכם, שיכול אם מניחם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינן ממונים ת"ל ואשימם, אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים. הרי שהספרי דורש שהפסוק של ואשימם בא לגלות לא רק שגם הוא — הנשיא — יכול למנות, כי אם מגלה שרק הוא יכול למנות ולא העם, ואם העם מינה בלעדו אין המינוי חל.

וכן במכילתא שמות שם: ואתה תחזה מכל העם, תחזה בנבואה, רבי אליעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם באספקלריא במחזה זו שחוזין בה המלכים [הגרא גורס במקום המלכים "החכמים"] הרי שמינוי השופטים תלוי בנבואה ובחכמה. ובכל אופן אינו תלוי בבחירה המונית פשוטה. אמנם כל המדובר בספרי ובמכילתא הרי הוא רק לענין מינוי סנהדראות של כ"ג, ומזה הרי למדים שאין עושין סנהדראות לשבטים אלא על פי ב"ד של שבעים ואחד, דמשה במקום שבעים ואחד קאי, מכל מקום נראה שבאים ללמד בדרך כלל גם על כללות מינוי השופטים שצריכים שיבחרו על ידי נשיאי התורה שחוננו באספקלריא שחוזין בה החכמים, ואף שבמשנה ריש סנהדרין נזכר ב"ד של ע"א רק למינוי ב"ד של כ"ג אבל לא למינוי ב"ד של ג' [עיין בפרק ג' אות יא-יג], מכל מקום נראה שזהו רק לענין שבמינוי ב"ד של שלשה לא צריכים שיצאו הסנהדרין במקומם לבוא למנות אותם כמו שצריכים בב"ד של כ"ג, וכמו שפירש"י במתניתין בריש סנהדרין במינוי סנהדרי קטנה "וצריכין בית דין הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבה".

אבל מכל מקום גם מינוי בית דין של ג' ומינוי כל דין שהוא בעירו היה נעשה על פי פיקוחו של המוסד העליון הזה ועל ידי בא כח.

ואמינא לה מדתניא בסנהדרין (ד' פ"ח ע"ב): משם (מסנהדרין שבלשכת הגזית) כותבין ושולחין בכל המקומות כל מי שהוא חכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה הימנו יהא דין בעירו וכו'. ומשמע מסתמיות הלשון שהמדובר בכל מינוי דין שהוא, ואפילו למינוי בתוך ב"ד של שלשה, אמנם בירושלמי (סופ"ק דסנהדרין) הגירסא "היו מושיבין אותו בבי"ד שבהר הבית", אבל בגמ' דידן הגירסא כנ"ל "יהא דין בעירו", וכן פוסק הרמב"ם (בפ"ב מה' סנהדרין ה"ח) בסתמא: אמרו חכמים שמבית דין הגדול היו שולחים בכל ארץ ישראל ובודקין, כל מי שימצאוהו חכם וירא חטא ועיניו ושפוי ופרקו נאה ורוח הבריות נוחה הימנו, עושין אותו דין בעירו וכו'. הרי שכל עצם מינוי דין ושופט נתון תחת פיקוחו של בית דין הגדול, וברמב"ם הנ"ל מדויק ביותר שאינו כותב בלשון "יהא" שהיה מקום לפרש שזה בא רק בתור הדרכה והוראה כללית, אלא כותב בלשון "עושין", והיינו שהם אף העושין וממנין בפרטיות את הדין הזה שמצאוהו ראוי לכך.

וכזאת שעצם מינוי הדין והשופט תלוי במוסד העליון התורני או בנשיא העם, מתבאר נמי מעוד מקום בדברי הרמב"ם, דהנה בספרי דברים (א'ז') כתוב: לא תכירו פנים במשפט, זה הממונה להושיב דיינים וכו', ולא נזכר מי הוא הממונה, אבל הרמב"ם (בפ"ג מה' סנהדרין ה"ח) מפרט וכותב: כל הסנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין, אע"פ שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות, הרי זה שהעמידו עובר בל"ת וכו'. הרי מפורש שמעמידי הדין המה אחד משלש אלה, הסנהדרין, המלך, ראש הגולה.

ומקור מפורש לדברי רמב"ם אלה שמינוי דיינים מסור בידי המלך, מצינו גם בדברי הימים (ב'י"ט) שכתוב מפורש שכן עשה יהושפט מלך יהודה "ויעמד שופטים בארץ בכל ערי יהודה הבצרות לעיר ועיר" [עיין לעיל בפרק ג' אות ה'] ומצינו בחז"ל ששכחו אותו על כך, כמובא בילקוט שמעוני "אתה מוצא שלא נשתבחו פרנסי ישראל אלא ע"י הדין וכו' ואף יהושפט כיון שנתחזק במלכות לא נתעסק אלא בעסקי הדין שנאמר ויתחזק על ישראל, מהו ויתחזק שנתחזק ומנה את הדיינים וכו'", וכן מביא הטור בחו"מ סי' א' וגם יהושפט שהלך בדרכי אביו וגבה לבו בדרכי ה' נתחזק בדבר המשפט והעמיד שופטים בכל עיר ועיר וכו', ועיין גם בשו"ת ריב"ש (סימן רע"א) ד"ה רביעית שנתמנה בהורמא דמלכא, ובאורים ותומים בסי' ג' בתומים סק"ו, והדברים ארוכים. (ד) ובתורה והמצוה להמלבי"ם ראיתי שמבאר באופן יפה והגיוני את

דברי פסוקי תורה הנ"ל שבשמות ודברים. על ה"ושמת עליהם" כותב: ר"ל וגם קביעת הדיינים לא יהיה ע"י בחירת העם שאז יחנפו המיד את העם הכוהנים אותם. רק אתה תשים עליהם. [מעניין פירושו של האור החיים על פסוק שופטים ושוטרים תתן לך. וז"ל: תתן לך פי' שהממנים עצמן לא יאמרו בדעתן שלא תשלוט עליהם מקל מרדתו של שופט ושוטר כיון שהם הממנים אותו, אלא שימננו לשפוט ולרדות אותם. והוא אומרו תתן לך. פירוש עליך]. על פסוקי "הבו לכם אנשים וגו'" "ואקח את ראשי שבטיכם וגו'" הוא כותב: אין סתירה בין הדברים (שמקודם כתוב שאמר להם שהם יבחרו, ואח"כ כתוב שהוא בחר). לישראל צוה שיזמינו לו אנשים חכמים וידועים אצלם, שזה יכלו המה לדעת מי חכם ונבון ומי פתי וסכל, אולם יתר המעלות שיהיו יראי אלקים ואנשי אמת ושונאי בצע, זאת לא יכלו העם לדעת. רק משה יכול להכיר ברוה"ק כמ"ש ואתה תחזה, ולכן מן האנשים החכמים והידועים שהזמינו העם בחר משה ברוה"ק מהם מי שיש לו המעלות הנעלים מעין אדם ורק משה צפה ברוה"ק וכו', וא"כ עיקר הבחירה בחר משה כמ"ש לו יתרו שהוא יבחר, ע"כ. ומהני מילי מעלייהא יש לנו ללמוד אף לדורות בסדר מינויי שופטים, דאף כשהמוסד העליון התורני רוצה למנות שופטים במקומות המרוחקים מתחום מושבו, יש לו לבקש לכל היותר מהמקום ההוא שיגישו לו רשימה של מועמדים שהמקום ההוא לוקח אותם בחשבון ומתיך המועמדים האלה יבחר הוא בהכרעת שיקול דעתו באספקלריא שחוזין בה החכמים את הראוי יותר, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו למנותו אלוף לראשם.

(ה) בנוגע לזמן משך כהונת השופטים לא נזכר מפורש בתורה, אבל ממה שכתוב במקום אחר גבי מצות המלך "למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל". נלמד שהשררה נמשכת לכל ימי החיים ואף עוברת בירושה לבניו אם ראויים לכך [ואכמ"ל בדין ירושה ברבנות, עיין בשו"ת ריב"ש סי' רע"א, ובשו"ת חתם סופר חאו"ה סי' י"ב, והדברים ארוכים בדברי הפוסקים, ובכאן עיקר כוונת הוכחתנו לענין שהשררה נמשכת לכל ימי חייו, אם לא שהתנו מפורש שעל כגון דא יש דיון מיוחד]. וכן כותב האברבנאל בפ' שופטים "ואמנם השופטים האלו שהיו בשערים אם היה מנוים מידי שנה או מג' שנים לג' שנים, או היה האדם הממונה לשופט נוהג מנויו כל ימי חייו, הנה זה לא נתפרש בכתוב, וחז"ל אמרו דרך כלל פ"ק דכריתות והוריות וכתובות (ד' ק"ג) פ' הנושא שכל המנויים בישראל היה לאדם כל ימי חייו והיו ירושה גם כן לבניו להיותם טובים וישרים כמעגלותם" ועיין גם בשו"ת חתם סופר חאו"ה סימנים ר"ה ר"ו, והדברים ארוכים.

פרק שני: פסילת תקנות הקהל

במסורת המשפט העברי מנהיגי הציבור אינם רשאים לחוקק כל שברצונם, אלא אך ורק בכפוף לדין ולעקרונות היושר והצדק, ולפיכך לאורך הדורות ביטלו חכמים תקנות קהילה שונות שתוקנו בשל שתי עילות מרכזיות: תקנות קהילה שנמצאו מאפשרות לרבים לגזול את היחידים ותקנות קהילה שנמצאו פועלות להריסת הגדרים, כלומר להרס החיים בקהילה. יצויין כי פסילה של תקנות קהילה בידי פוסק ההלכה לא הותנתה בקיומו של הרכב מיוחד ושל רוב מיוחד וכי לא היה ניתן לתקן מחדש תקנה שנפסלה.

21. בראשית יח, טז-כה:

טז ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סדם ואברהם הלך עמם לשלחם. יז וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה. יח ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. כ ויאמר ה' ועקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. כא ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו פלה ואם לא אדעה. כב ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עמד לפני ה'. כג ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. כד אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. כה חללה לך מעשת כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל הארץ לא יעשה משפט. כו ויאמר ה' אם אמצא בסדם חמשים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכול המקום בעבורם. כז ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר. כח אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה התשחית בחמשה את כל העיר ויאמר לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה. כט ויסף עוד לדבר אליו ויאמר אולי ימצאון שם ארבעים ויאמר לא אעשה בעבור הארבעים. ל ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אולי ימצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אם אמצא שם שלשים. לא ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדני אולי ימצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים. לב ויאמר אל נא יחר לאדני ואדברה אך הפעם אולי ימצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה.

22. דברים יז, יד-כ:

יד כי תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי: טז שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: טז רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את

הָעַם מִצְרִימָה לְמַעַן הַרְבוֹת סוֹס וְה' אָמַר לָכֶם לֹא תִסְפּוּן לָשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַזֶּה עוֹד: יוֹ וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יִסּוּר לָכְבוּ וְכִסְף וְזָהָב לֹא יִרְבֶּה לוֹ מְאֹד: יח וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ עַל כֶּסֶף מִמְלַכְתּוֹ וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר מַלְפָּנֵי הַכְּהֹנִים הַלְוִיִּם: יט וְהִיְתָה עִמּוֹ וְקָרָא בּוֹ כָּל יְמֵי חַיָּיו לְמַעַן יִלְמַד לִירְאֵה אֶת ה' אֱלֹהָיו לְשָׁמֵר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְעֲשׂוֹתָם: כ כִּלְבַּלְתִּי רוּם לָכְבוּ מֵאֲחֵיו וּלְבַלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבְנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.

23. רבי שלמה בן אדרת, הרשב"א (ספרד, המאה ה־י"ג), שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן קח:

עוד השיב באנשים שהחרימו ולא הסכימו רוב הציבור בכך שאם הם ממונים ראשים על העם שיכולין לתקן לפי שעה מה שירצו אבל אם אינם ממונים ראשים על העם אין כחם יפה להחרים אלא א"כ יסכימו רוב הציבור ותלמידי חכמים שבעיר ואף אם יהיה החרם לגדר ולתיקון שאין הרוב משועבדין למיעוט וכל שכן אם יהיה שלא כדו"ק ואין תקון בכך שאם הוא דבר שאין גדר ותקון בכך אפי' עשו אותו ראש ציבור וגדוליו אין רוב הצבור מחוייבים לנהוג על פי רצונם וכל שכן אם הוא גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה שאין חייבין אפי' עשאוה לגדר ולסייג ומי לנו גדול כדניאל שגזר על השמן ובטל הדבר רבי יהודה הנשיא משום דלא פשט איסורו ברוב ישראל והוא הדין לחרמות שהחרימו שאם לא קבלוהו הרוב אין מחוייבין לנהוג בו כרב אדא בר אבהו דאמר במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כלו אי איכא הגוי כלו אין ואי לא לא.

24. רבי משה איסרליש, הרמ"א (פולין, המאה ה־ט"ז) שו"ת הרמ"א סימן עג:

שאלה: בני עיר אחת שנשאו ונתנו זה כמה שנים בעיר אחרת... ולבסוף נתגלגל הדבר עד שתקפה ידן של בני העיר והכריחו הנושאים והנותנין לדין וישבו דיינים על זו ומצאו פשר דבר בין בני העיר ובין הנושאים והנותנים... ועמד כך זמן ארוך ותוך כך נשתרבב מריבה... ועל זו מתרעמים בני עיר אחרת באמרם האיש אחד יחטא ועל כל בני עיר אחרת תקצופו ועוד שאין כח לכם למחות בנו מלעוסק בעירכם מאחר שכבר נתפשר הדבר בינינו... ובני העיר אומרים אף אם נתפשר הדבר תחילה יש לנו כח לגזור ולתקן מה שנרצה בפרט על בני עירנו שלא להשתתף עמכם ואף כי הפשרה אינה נצחית רק יש כח לבני העיר לתקן מה שירצו ואין מוחה בידם...

תשובה... דבר פשוט שאין כח לטובי העיר לתקן דבר כי אם על פי הדין והמשפט ולא לילך בחזקה עם היחידים ואין לרבים כח לגזול היחיד... גרסינן ב"ב (ח':) "רשאין בני העיר להסיע על קיצתן וכו'" וכתב שם המרדכי בשם תשובת אבי העזרי דיש כח ביד טובי העיר [=הנציגים שנבחרו בידי

בני הקהילה להנהיג את הקהילה] לתקן מה שירצו דמאחר שהובררו לתקן בעירן הנראה בעיניהם הפקר ב"ד הפקר ויש כח בידן לענוש על זה אמנם ר"ת ור"י ממי"ץ ושאר הגאונים חולקים כמו שכתב שם המרדכי וס"ל דאין כח ביד טובי העיר לתקן דבר שהוא מזיק לאיזה יחיד בלא דעתו [=ללא הסכמתו] והא דאמרינן (פ"ק דב"ב דף ח' ע"ב) רשאי להסיע על קיצתן היינו אם נעשה מתחילה מדעתו ועבר עליו אבל בלאו הכי לא... מכל מקום כי דייקנין בהך מילתא נראה דבנדון דידן מצו מעכבי מכמה טעמים... הא דאין רשות ביד הקהל לעשות תקנה להסיע על קיצתן במקום דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי נראה דהיינו דוקא במקום שעושין תקנה נגד דברי תורה ושלא כדן תורה כדמשמע לשון להסיע על קיצתן ר"ל שמסייעין הדין מד"ת כמו שפירש"י בגמרא, אך אמנם במקום שמתקנין דבר ואינו נגד דברי תורה הרשות בידן...

25. רבי שלמה בן אדרת, הרשב"א (ספרד, המאה ה"י"ג), שו"ת הרשב"א חלק ה, סימן קעח:

והטענה שאמרת דיש לקהל לעשות חוקים ודינים בדבר זה. נראה לי שאין זה אלא גזל ואין יכולים להתנות על הגזלות... שלא כל כמינו של קהל לגזול את ממונו שלזה ולקח אותו לעצמן.... ומ"מ אם התנו כל בני העיר בכך וקבלו עליהם כל הקהל [=כל הציבור הסכים במפורש לחוק המדובר] תנאם מועיל לאותם שבאו באותו תנאי ולבאים אחריהם. אבל אם היה אחד בעיר שלא רצה באותו תנאי אינו בכלל תנאם שלא כל כמינו של קהל לגזול את ממונו של זה ולקח אותו לעצמן.

26. רבי חיים אליעזר בן יצחק, מהר"ח אור זרוע (אוסטריה, המאה ה"י"ג) סימן רכב:

נראה לנו שהדין עם ראובן דהא דאמרינן הפקר ב"ד הפקר זהו כשגוזרין דבר על האדם שהוא יכול לקיים ואם הוא במרד ובמעל מפקירים נכסיו... וכ"ש הכא שגוזרים ומחייבים אדם לתת מה שאין לו דאטו רבים גזלנים ניהו?? [=וכי הרבים הם גזלנים??]... והא דאמרינן בהשותפין (ח' ב') "רשאי בני העיר להסיע על קיצתן" זהו נמי בדבר שהוא תקנת הצבור ויש בידם לקיים הדבר ואי איכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו להתנות ולהסיע בלא דעתו כדאמר התם גבי הנהו טבחי... והא דאמר (שם ס' ב') "אין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן יכולין רוב הציבור לעמוד בה" ומשמע הא אם יכולין רוב הציבור לעמוד בה – גוזרין אפילו על המיעוט שאין יכולין לעמוד בה, י"ל דהיא לא מיירי [=צריך לפרש שהכלל "אין גוזרין גזירה על הציבור" רלוונטי רק כאשר לא רוצים] להוציא ממון מיד אדם אבל להוציא ממון כי הכא לא [=במקרה כזה לא].

27. מנחם אלון (המאה ה־20) המשפט העברי: תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו, כרך א, עמ' 614:

המעשה המכריע והקובע בשילוב תקנות הקהל בכלל מערכת המשפט העברי היתה מסירת סמכות הפיקוח לחכמי ההלכה, פיקוח שמגמתו להבטיח שלא יחרגו תקנות הקהל – אם נאמר בלשונה של מערכת משפטית הנהוגה כיום – מעקרונות הצדק והיושר הכלליים שבמשפט העברי. אמנם... גם תקנת הקהל יכולה להיות מנוגדת לתוכנה של הלכה מסוימת ולכך נתנו חכמי ההלכה את הסכמתם; אך אסור היה לה לתקנת הקהל שתהיה מנוגדת לעקרונות מהותיים שביסוד כל מערכת המשפט העברי כגון לעקרון השוויון בפני החוק, לעקרון ההגנה על זכויות המיעוט והחלש, לשאיפה לתיקון המשמעת והסדר החברתיים וכיוצא באלה. עקרונות מהותיים אלה היו הבסיס המשותף להלכה ולתקנות הקהל, ובסיס משותף זה הוא שעשה את תקנות הקהל לחלק אינטגרלי של כלל ההלכה העברית...

פרק שלישי: חובת היועצות ב"אדם חשוב"

המשפט העברי התנה את סמכותה של מנהיגות הקהילה להתקין תקנות בכך שתיוועץ ב"אדם חשוב" – תלמיד חכם הממונה על דאגה לצרכי תושבי העיר – כדי לקבל את אישורו על התקנת התקנה. על פי מרבית הפוסקים, הדרישה חלה גם כאשר מדובר בתקנות של מנהיגות הקהילה עצמה. מטרת הדרישה היא לוודא מראש שתקנות הקהילה אינן מנוגדות להלכה ואינן מפלות לרעה, שכן לא די באפשרות לתקוף אותן בדיעבד בפני בית דין, יש למנוע את התקנתן מלכתחילה.

שאלה הראויה למחשבה ולעיון, מיהו "המקבילה הישראלית" במדינה המודרנית ל"אדם חשוב" בקהילה המונהגת בידי ההלכה. כלומר, מיהו הגורם שיכול להיחשב עצמאי, בלתי־תלוי, ויכול לוודא שהחלטות הממשלה והשרים את חוקיות החלטות הממשלה, ושהן אינן מנוגדות לחוק ואינן פוגעות מפלות מיעוטים לרעה.

ה. חובת היועצות ב"אדם חשוב" בעת התקנת תקנות

28. תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא דפים ח"ב – ט"א:

תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. נגבית בשנים – שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה – כדיני ממונות. תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה וחלוקה שוים, תמחוי בכל יום קופה מערב שבת לערב שבת, תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר, ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו ורשאים בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן... תנו רבנן: "גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק – פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן, גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק – מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן, מעות של צדקה אין מונין אותן שתים אלא אחת אחת. אמר אביי: מריש לא הוה יתיב מר אציפי דבי כנישתא [בתחילה לא היה יושב רבי על מחצלות בית הכנסת, שכן הם נקנו בכספי הצדקה] כיון דשמעה להא דתניא "ולשנותה לכל מה שירצו" הוה יתיב [=לאחר ששמע את דברי המימרא שברשות הקהל לשנות את ייעוד הכספים "לכל מה שירצו", התרצה לשבת]... הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעוה למשכיה [= היו שני שוחטים שחילקו ביניהם מי שוחט בכל יום במהלך השבוע, והתנו זה עם זה שאם ישחט אחד מהם ביום של חברו – יקרעו את עור הבהמות ששחט (עור הבהמות היה תוצר לוואי של שחיטה שהיה ניתן לשוחטים בתמורה למלאכתם)] אזל חד מגנייהו עבד ביומא דחבריה קרעו למשכיה אתו לקמיה דרבא חייבינהו רבא לשלומי [=באחד מן הימים שחט אחד השוחטים ביומו של השני, וקרעו את עורותיו, והוא תבע את

השוחט השני לדין תורה אצל האמורא רבא שחייב אותו לפצות את השוחט הראשון על עוררתיו) איתביה רב יימר בר שלמיא לרבא: "ולהסיע על קיצתם"? [=הקשה האמורא רב יימר בר שלמיא על פסיקתו של רבא: והרי "רשאים בני העיר להתנות... ולהסיע על קיצתם"! לא אהדר ליה רבא [=לא השיב רבא לתמיהתו] אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, הני מילי היכא דליכא אדם חשוב אבל היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמינייהו דמתנו [=טוב עשה רבא שלא השיב לו, שכן הכלל ש"רשאין בני העיר להתנות... רלוונטי רק כאשר אין "אדם חשוב", אבל כאשר ישנו אדם חשוב לא ניתן להתנות סתם כך, יש לקבל לשם כך את הסכמת האדם החשוב].

29. רבי שלמה בן אדרת, הרשב"א (ספרד, המאה ה"ג), שו"ת הרשב"א, חלק ד,

סימן קפה:

שאלת: אם רשאים הציבור לעשות תקנות והסכמות וגדרים ביניהם, ולקנוס ולענוש על הסכמותיהם שלא מדין התורה, אם לא... תשובה: דבר ברור הוא, שהציבור רשאים לגדור ולתקן תקנות ולעשות הסכמות, כפי מה שיראה בעיניהם, והרי הוא קיים כדין התורה. ויכולים לקנוס ולענוש כל העובר בכל אשר יסכימו ביניהם, ובלבד שיסכימו בכך כל הציבור, באין מעכב. וכן אם יסכימו כל בני מלאכה אחת שבעיר, כגון הטבחים והצבעים והספנים וכיוצא בהם, בענין מלאכתם, בהסכמה אחת. שכל חבורה שהם בני ענין אחד, הרי כעיר בפני עצמה. ואף על פי שלא הסכימו מדעת שאר בני העיר, ובלבד שיהיה בהסכמות אלו תלמיד חכם שבעיר, אם ישנו בעיר, או אדם חשוב שנתמנה פרנס על העיר. שאם יש ת"ח או פרנס שנתמנה על הציבור, ועשו שלא (מדעתם) [מדעתו], אין הסכמתם הסכמה. כדגרסינן בפ"ק דב"ב (ט'): הנהו טבחי דאתנו בהדי הדדי, דכל דעביד ביומא דלא דיליה, לקרעוה משכיה. אזל חד, ועביד ביומא דחבריה, וקרעוה למשכיה. אזל קמיה דרבא. חייבינהו. איתביה רב יימר בר שלמיא לרבא: ולהציע (בנוסח שלפנינו: ולהסיע) על קיצתן. לא אהדר ליה, ולא מידי: אמר רבא: שפיר עבד, דלא אהדר ליה. הני מילי, דליכא אדם חשוב. אבל איכא אדם חשוב, לאו כל כמינייהו דמתנו. ותניא בתוספתא דמסכת בבא מציעא. רשאין בני העיר להתנות על השערים, ועל המדות, ועל שכר פועלים. רשאים לעשות קיצתן. רשאין בני העיר לומר: כל מי שילך אצל מלכות, יהא נותן כך וכך. וכל מי שתרעה בהמתו, או תרעה פרתו, בין הזרעים יהא נותן כך וכך. רשאים לעשות קיצתן. ורשאים הצמרים והצבעים לומר: כל מי שתאבד ספינתו, נעמיד לו ספינה אחרת, ע"כ. סוף דבר, כל בני חבורה אחת, הרי הם כבני עיר אחת בפני עצמה, לכלל דברים אלו. וכן כל ציבור וציבור, רשאים לעשות לעצמן כן, ולקנוס ולענוש שלא מדין התורה, וכמו שכתבנו. וכמו שזכר בגמרא בפרק קמא דבבא בתרא, ובתוספתא דבבא מציעא. וכן נהגו בכל קהלות הקדש, ולא נסתפק אדם בזה מעולם.

עני משפט
הנהגות

ח:

ט ו ב ג ד ה ו ז ח ט י יא יב יג יד יה יז יח יט כ כא כב כג כד כה כו כז כח כט ל לא לב לג לד לה לו לז לח לט לך לא לב לג לד לה לו לז לח לט לך

פדיון שבוים מצוה רבה. והא דלמך פקח בני העיר (מגילת דן)

למך פקח בני העיר (מגילת דן) והא דלמך פקח בני העיר (מגילת דן) והא דלמך פקח בני העיר (מגילת דן)

ולשונות ז' לפי מה שירוצו. וז' לפי מה שירוצו.

למנו ק' לרבי הקדוש... ולמנו ק' לרבי הקדוש... ולמנו ק' לרבי הקדוש... ולמנו ק' לרבי הקדוש... ולמנו ק' לרבי הקדוש...

השותפין פרק ראשון בבא בתרא

שבי בנחשו אומרנו ביה... שבי בנחשו אומרנו ביה... שבי בנחשו אומרנו ביה... שבי בנחשו אומרנו ביה...

פרוין שבוים מצוה רבה... פרוין שבוים מצוה רבה... פרוין שבוים מצוה רבה... פרוין שבוים מצוה רבה...

הנהגות יצוינים

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

גילוי השם

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

תורה אור השלם

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

הנהגות יצוינים

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

הנהגות יצוינים

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

הנהגות יצוינים

א) ב) ג) ד) ה) ו) ז) ח) ט) י) יא) יב) יג) יד) יה) יז) יח) יט) כ) כא) כב) כג) כד) כה) כו) כז) כח) כט) ל) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך) לא) לב) לג) לד) לה) לו) לז) לח) לט) לך)

30. רבי יצחק בר ששת, הריב"ש (אלג'יר, המאות הי"ד-ט"ו) שו"ת הריב"ש סי' שצט:

שאלת: הקהל הסכימו לעשות נדר ותקנה שלא יהא רשות ביד שום אדם לקדש שום אשה כי אם בידיעת נאמני הקהל ובפניהם ובפני עשרה ואם שמא יעבור ויקדש שלא כנזכר שיהיו קדושו נפקעין ובטלים ומעתה ובאותו זמן מפקירין הקהל כסף או שוה כסף שיקדש בו ושיהי' מופקר ומבוטל והקדושין יהיו מופקעין והאשה ההיא תוכל להנשא מבלי שום גט ואפי' גט מספק לא תצטרך ונסתפקת אם כח ביד הקהל להפקיר ממון אחרים...

תשובה: יכולין בני העיר לעשו' ביניהם תקנות וגדרי' והסכמות ולקנוס העובר עליהם מדין תורה דגרסי' בב"ב (ח'): ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלי' ולהסיע על קיצותם ופרש"י ז"ל לקנוס העובר על קיצת דבריהם ולהסיעו ממדת דין תורה ע"כ. ולא זו בלבד אמרו אלא אף בכל ענין שיראה בעיניהם לתקן ולקנוס העובר הרשות בידם אלא דלרבותא נקט הני [=הברייתא ציינה את הנושאים הספציפיים הללו רק על דרך קל וחומר]... ולא סוף דבר בני המדינה אלא אפי' בני אומנות אחת יכולין להתנות ביניהן בעניני אומנותן... ומה שאמרו בגמ' גבי הני טבחי דה"מ היכא דליכא אדם חשוב אבל היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמיניהו דמתנו כלומר אא"כ יסכים הוא עמהם נראה דהיינו דוקא בבני אומניות דכל היכא דאיכא אדם חשוב ולא עשו בהסכמתו לא הוו כבני העיר ואינם יכולין להתנות אלא כיחידים ובקנין אבל בבני העיר לעולם יכולין להתנות ואינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל שלא הזכיר דין זה של אדם חשוב בבני המדינה רק בבני אומניות ואע"ג דמלישנא דגמ' משמע דקאי אף על בני העיר דכי אותביה רב יימר לרבא דחייבינהו להנהו טבחי דקרעוה למשכא דחברייהו מברייתא דולהסיע על קיצותן דמתניא גבי בני העיר שני רב פפא הני מילי היכא דליכא אדם חשוב אבל היכא דאיכא אדם חשוב לא כל כמינייהו דמתנו י"ל דהכי קאמר [=לזה התכוון רב פפא בשאלתו:] מאי דמדמית בני אומנות לבני העיר ה"מ היכא דליכא אדם חשוב דאז הם באומנותם כבני העיר בתקנות העיר אבל היכא דאיכא אדם חשוב ועשו בלתי הסכמתו אינם אלא כיחידים ולא כבני העיר [=ההשוואה בין בני אומנות לבני העיר רלוונטית רק במצב שאין אדם חשוב, ואז סמכותם לגבי תחום העיסוק שלהם דומה לסמכותם של בני העיר בתקנות העיר, אבל כאשר ישנו אדם חשוב והם פעלו ללא הסכמתו – הם פעלו כיחידים ולא כבני העיר] ולעולם בני העיר אינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר אלא כל שהסכימו רוב הקהל וגדוליהם הרגילין לפקח בעסקיהם תקנתם קיימת....

31. רבי יואל סרקיש הב"ח (פולין, המאה ה'ט"ו-ט"ז) שו"ת ב"ח החדשות סימן מג ואם באנו לדון על גוף התקנות בחרמות יש להרהר כי מי התיר לכם להחרים על הכלל כולו בלי הסכמת גדולי החכמים ואע"פ שאתם נבררים ונשלחים מכל הקהלות שבמלכות מ"מ אפשר שאין ממש כמעט בכל מה שהחרמתם וראיה ברורה לזה... ומסיק ה"מ היכא דליכא אדם חשוב אבל היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמינייהו דמתנו... ואע"פ שיש מי שפירש דרוקא בבני אומנות אחד צריך שיסכים עמהם בתנאי אדם חשוב אבל בתנאי כל בני העיר אין צורך להסכמת אדם חשוב... כבר השיגו כל המפרשים עליה דהך סברא, והמסקנא היא דבני אומנות אחת הרי הן כבני עיר אחת ואין תקנתם כלל בלי הסכמת אדם חשוב.

32. רבי יוסף קארו (צפת, המאה ה'ט"ז) שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רלא, סעיף כח:

רשאים בעלי אומנות לפסוק ביניהם שלא יעשה א' ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך... בד"א [=במה דברים אמורים?] במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור אבל אם ישנו אין התנאי שלהם (או של כל בני העיר) מועיל כלום ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי אלא א"כ עשו מדעת החכם. הגה: מיהו אם ליכא הפסד לאחריני [=אם התקנה איננה גורמת נזק לאחרים] יכולין לתקן ביניהם מה שירצו.

1. מדוע צריך הסכמת אדם חשוב?

33. רבי משה בן מימון, הרמב"ם (מצרים, המאה ה'י"ב-י"ג) משנה תורה ספר קנין הלכות מכירה פרק יד הלכות ט-יא:

ט. רשאין בני העיר לקוץ להם שער לכל דבר שירצו ואפילו בשר ולחם ולהתנות ביניהם לכל מי שיעבור יענישו אותו כך וכך.

י. רשאין אנשי אומניות לפסוק ביניהם שלא יעשה אחד ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך.

יא. בד"א [=במה דברים אמורים?] במדינה שאין בה חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה אבל אם יש בה אדם חשוב אין התנאי שלהן מועיל כלום ואין יכולין לענוש ולהפסיד על מי שלא קיבל התנאי אלא א"כ התנה עמהם ועשו מדעת החכם וכל מי שהפסיד לפי התנאי שאינו מדעת החכם משלם.

**34. רבי יום טוב בן אברהם אשבילי (הריטב"א, המאה הי"ג-י"ד, ספרד)
חידושי הריטב"א, בבא בתרא ט, א ד"ה 'הנהו':**

ואסיקנא דהני מילי בדליכא אדם חשוב אבל איכא אדם חשוב אין להם רשות לעשות תנאי זולתה או מפני כבודו או כדי שיראה שיעשו כראוי ושאינן בו הפסד לבני העיר וכי אכא אדם חשוב ולא היה עמהם אין בגזרתם כלום ואפילו אין בו שום הפסד לבני העיר ואי הוה אדם חשוב עמהם תנאם קיים ואפילו יש בדבר הפסד לבני העיר.

**35. רבי מאיר בן טודרוס הלוי אבולעפיה, הרמ"ה (המאה הי"ב-י"ג)
ד רמ"ה מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א:**

וש"מ דוקא היכא דליכא אדם חשוב, אבל היכא דאיכא אדם חשוב לאו כל כמינייהו לאתנויי אלא מדעתיה.... והאי אדם חשוב דקאמרינן דוקא תלמיד חכם הממונה פרנס על הצבור כרבא בדורו, אבל פרנס שאינו תלמיד חכם אי נמי תלמיד חכם ולא פרנס אע"ג דאתנו בלא דעתיה תנאיהו תנאה.

36. הרב משה פיינשטיין (המאה ה'20) שו"ת אגרות משה חושן משפט ח"א סי' נט:

הנה בדני עצם הדבר כשרוצים פועלים שיוסיפו להם שכירות או שרוצים לפעול דברים אחרים אם מותרים שלא לעבוד ולא להניח לשכור אחרים תחתיהם שקורין "סטרייק" שרוצה כתר"ה לידע דעתי להלכה בזה... והיכא דאיכא אדם חשוב שלא מהני הוא דוקא אדם חשוב הממונה פרנס על הצבור לעיין בתקנות בני העיר ובכל צרכיהם ומפרש המ"מ זה בלשון הרמב"ם שם הי"א שכתב חכם חשוב לתקן מעשה המדינה ולהצליח דרכי יושביה עיי"ש וכן יש לפרש גם בלשון הטור שכתב לתקן ענינים ולכן אף שהש"ע נקט סתם אדם חשוב ממונה על הצבור נמי צריך לפרש שהוא ממונה לעיין בצרכי העיר לא רק להורות ולדרוש... וא"כ בערים שבמדינה זו לא ממונה שום חכם על כך ולכן הוא כליכא אדם חשוב שתנאיהם ותקנותיהם קיימים...

